

KLAIPĖDA UNIVERSITY

Žydrūnas Vičinskas

**VERIFICATION OF MATTHAEUS PRAETORIUS'
WORK "DELICIAE PRUSSICAE,
ODER PREUSSISCHE SCHAUBÜHNE" IN THE
CONTEXT OF LITHUANIAN MYTHOLOGY**

Summary of Doctoral Dissertation
Humanities, Ethnology (07H)

Klaipėda, 2018

The doctoral dissertation has been prepared during the period of 2014–2018 at Klaipėda University according to the right to deliver doctoral studies, which was granted for Vytautas Magnus University together with Klaipėda University and the Lithuanian Institute of History by the Act of the Minister of Education and Science (Republic of Lithuania) No. V-574, signed on 17 July 2017.

Scientific supervisor

prof. dr. Rimantas Balsys (Klaipėda University, Humanities, Ethnology, 07H)

The doctoral dissertation will be defended at the Defence Board of Vytautas Magnus University, Klaipėda University, and the Lithuanian Institute of History in the Field of Ethnology:

Chairperson

assoc. prof. dr. Laimutė Anglickienė (Vytautas Magnus University, Humanities, Ethnology, 07H)

Members:

assoc. prof. dr. Lina Petrošienė (Klaipėda University, Humanities, Ethnology, 07H)

assoc. prof. dr. Dalia Senvaitytė (Vytautas Magnus University, Humanities, Ethnology, 07H)

dr. Žilvytis Bernardas Šaknys (the Lithuanian Institute of History, Humanities, Ethnology, 07H)

dr. Jūratė Šlekonytė (the Institute of Lithuanian Literature and Folklore, Humanities, Ethnology, 07H)

The doctoral dissertation will be defended in a public meeting of the Defence Board in the Field of Ethnology in A. Jakulis Room (106) of the Faculty of Social Sciences and Humanities, Klaipėda University, at 1 p. m. on the 5th of October, 2018.

Address: Salomėjos Nėries str. 5, LT-92227, Klaipėda, Lithuania

The summary of the doctoral dissertation was sent out on the 5th of September, 2018

The dissertation is available at Klaipėda University, the Lithuanian Institute of History, and Vytautas Magnus University Libraries.

KLAIPĖDOS UNIVERSITETAS

Žydrūnas Vičinskas

**MATO PRETORIJAUŠ VEIKALO
„DELICIAE PRUSSICAE, ODER
PREUSSISCHE SCHAUBÜHNE“
VERIFIKACIJA LIETUVIŲ
MITOLOGIJOS KONTEKSTE**

Daktaro disertacijos santrauka
Humanitariniai mokslai, etnologija (07H)

Klaipėda, 2018

Mokslo daktaro disertacija rengta 2014–2018 metais Klaipėdos universitete pagal suteiktą Vytauto Didžiojo universitetui kartu su Klaipėdos universitetu ir Lietuvos istorijos institutu Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2017 m. liepos 17 d. įsakymo Nr. V-574 suteiktą doktorantūros teisę.

Mokslinis vadovas

prof. dr. Rimantas Balsys (Klaipėdos universitetas, humanitariniai mokslai, etnologija, 07H)

Mokslo daktaro disertacija ginama Vytauto Didžiojo universiteto, Klaipėdos universiteto ir Lietuvos istorijos instituto Etnologijos mokslo krypties taryboje:

Pirmininkė

doc. dr. Laimutė Anglickienė (Vytauto Didžiojo universitetas, humanitariniai mokslai, etnologija, 07H)

Nariai:

doc. dr. Lina Petrošienė (Klaipėdos universitetas, humanitariniai mokslai, etnologija 07H)

doc. dr. Dalia Senvaitytė (Vytauto Didžiojo universitetas, humanitariniai mokslai, etnologija, 07H)

dr. Žilvytis Bernardas Šaknys (Lietuvos istorijos institutas, humanitariniai mokslai, etnologija, 07H)

dr. Jūratė Šlekonytė (Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, humanitariniai mokslai, etnologija, 07H)

Daktaro disertacija bus ginama viešame Etnologijos mokslo krypties tarybos posėdyje 2018 m. spalio 5 d. 13 val. Klaipėdos universiteto Socialinių ir humanitarinių mokslų fakulteto A. Jakulio (106) auditorijoje.

Adresas: Salomėjos Nėries g. 5, LT-92227 Klaipėda, Lietuva.

Daktaro disertacijos santrauka išsiųsta 2018 m. rugsėjo 5 d.

Disertaciją galima peržiūrėti Klaipėdos universiteto, Lietuvos istorijos instituto ir Vytauto Didžiojo universiteto bibliotekose.

SUMMARY OF DOCTORAL DISSERTATION

Research problem

In analyzing the pre-Christian culture of the Balts (Lithuanians, Latvians, and Prussians), the nucleus of which consists of pagan religious logic and mythology, there is a problem of the value and reliability of the recorded writings about it. First of all – the sources are of different volumes, produced by foreigners, and chronologically arranged in different periods. Secondly, the authors of the sources of ancient Baltic religion and mythology (hereinafter referred to as BRM) did not deter compilations and interpretations. The problem is that they did not merely rewrite the mythological materials collected by their predecessors and / or contemporaries, but rather, compared them with previous stores, "reconstructed" them, and sometimes even undertook some kind of verification of their mythological information. As has already been mentioned, the written sources that reflect the pre-Christian religious behavior of the Balts were not recorded by Lithuanians, Latvians, and Prussians, who had no tradition of writing, but other: travelers, conquerors and missionaries, who regarded the descriptive subject with a pre-determined negative connotation. Therefore, in succession, the question of objectivity of the researcher who assesses the object arises. Is it generally possible today to "read" correctly, and, even more, interpret, potentially compiled and biased ancient texts? It should be noted that this work will consider the ancient BRM as a mythological collective perception of environment and a worldview that, in the process of the changing social order, has remained partially in the popular consciousness even up to contemporary times.

Research object

The object of the dissertation research is the mythological material that Matthaeus Praetorius (*Matthäus Prätorius*) (~ 1635–1704, 1707 (?) circa the second half (end) of the 17th century) recorded in his work "Deliciae Prussicae or Prussian Theater" ("Deliciae Prussicae oder Preussische Schaubühne") (hereinafter referred to as the "Deliciae Prussicae"). It should be emphasized that this paper is not oriented to the personality of Matthaeus Praetorius, and therefore, will not discuss the biographical context in detail. However, in verifying mythological information, the thesis purposefully

takes into account the two crucial moments of Praetorius' life: in 1685, him preparing and publishing the book "Tuba Pacis" ("Peace Trumpet"); in 1701, his public resistance to the witch trial. Praetorius developed a protest appeal on the ill nature of such trials, i.e. strict physical punishments imposed on the interrogatee for obtaining a confession. The latter behavior of Matthaeus Praetorius is eloquent in the aspect of personality psychology, which is potentially significant in assessing the authenticity of his recorded mythological information. Even though today we are examining a text-developed culture, we must not forget that all of this was written down by a living person: he had his scientific interests, as well as moral and religious convictions, political views, and so on.

The written record under exploration consists of eighteen books that lay idle in the archives for three hundred years without receiving methodical publication. True, there were also previous attempts to have the manuscript printed, but probably due to the high volume of work, it was performed in separate parts and individual fragments. For example, William Pierson (1871), more than a hundred years ago, published some parts of Praetorius' work, where he selected topical information for ethnographers and folklore scholars. It is worth noting that, for quite some time, the BRM researchers relied on the manuscript extracts published by Wilhelm Mannhardt (1936). In 2003, upon the initiative of Norbertas Vėlius, the third part of the "Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai" ("Sources of Baltic Religion and Mythology") was issued to cover a lot of mythological material from Praetorius, which gave universal access to this commonly quoted source.

It was only in 1999 that, by efforts of Ingė Lukšaitė and a team of her contributing colleagues, the first volume of the manuscript was professionally prepared and published. According to the information available to the author of the dissertation, the plan was to have all of the eighteen books, which would be laid down in seven separate large-scale publications, printed in the course of the decade. Currently (as on March 06, 2018), four volumes of the planned seven ones have been published. Despite the fact that the project has been protracted, it is one of the most consistent publications of the work under research. This must be emphasized, since previously the analysis of Praetorius' mythological material could not, on the whole, be integrate, as the researchers of BRM did not have direct access to the complete manuscript of the "Deliciae Prussicae", but only to its individual chapters pre-selected by someone else. Moreover, the aforementioned fragments

were not translated from German to Lithuanian professionally. Most probably, it was due to the reason that different (not always accurate) translations of the extracts of Praetorius' manuscripts would appear in the scientific space in succession to different interpretations of mythological information. Therefore, in this study, we will base on the most recent, currently the most qualitative and professional translations of the German text by Matthaeus Praetorius into the Lithuanian language. However, in individual cases, the study will still focus the attention on the original language, if this completes the possibility of verification.

Research aims and objectives

The aim of the research is to verify the mythological material recorded by Matthaeus Praetorius in "Deliciae Prussicae". For the attainment of the aim, the dissertation established the following objectives:

1. To analyze the mythological material recorded by Praetorius in "Deliciae Prussicae" and to assess the personal relation of the author of the source with regard to the information under verification: to define his methods of collection, processing, assessment and recording of the mythological material.
2. To examine the mythological information captured by Praetorius in the "Deliciae Prussicae" and determine the levels of reliability.
3. To denominate that which is identified in the "Deliciae Prussicae" as excessive or inaccurate mythological information (for example, transcripts of mythological material from earlier authors, interpretations that are not based on facts, etc.), and to bring into use the term describing it.
4. To review and assess the interpretations of mythological information provided by Praetorius in the works of researchers dated from the 19th to 21st century.

The established objective naturally imposes that the most important ones for the research are the three books of the "Deliciae Prussicae": the fourth "Idololatria veterum Prussorum" ("Ancient Prussian Idololatria"), the fifth "Festa veterum Prussorum" ("Ancient Prussian Celebrations") and the sixth "Consecrationes veterum Prussorum" ("Ancient Prussian Consecration"), in which the accumulation of mythic information is the

greatest. Parts of the latter source have composed the third volume of the "Deliciae Prussicae", that was published in 2006. However, we should note that here, the study will not make an attempt to assess all the mythological information in the third volume. The reasons are rather pragmatic. The maximum volume of a doctoral dissertation and the duration of doctoral studies are insufficient to ensure high-quality implementation of the broad idea. Therefore, in order to narrow the amount of verifiable material, three essential thematic groups have been distinguished to leave markers of a certain kind: *Gods and Goddesses, trees, celebrations*.

The selection of verifiable material is enabled by the idea of a religious universe: the metaphysical being(s) (in the broad sense, the *Sacrum* – "sanctity") is / are usually centered in the faith, whose attributes or habitations are often considered to be certain physical objects, and to whom people, who have believed in them through the celebrations and the rituals, make sacrifices with various intentions (in seeking physical and metaphysical benefits). The further selection of verifiable data was carried out partially randomly, but in all cases, with having in mind the three main thematic groups.

Hypothesis – the mythological and / or ethnographic material recorded by Matthaeus Praetorius, due to its diverse nature, is to be assessed controversially.

The novelty and relevance of the research

The question of the reliability of the mythological information provided by Matthaeus Praetorius in "Deliciae Prussicae" has been considered by previous researchers either fragmentarily, or almost not considered at all. However, the scholars specializing in BRM used the mythological material of the "Deliciae Prussicae" very commonly in the 19th to 21st century, have been using it currently, and are likely do so in the future. In recent decades, the renewed focus on pagan religion in wider society has promoted the rise of neopaganism, and actualized the search for historical reconstruction. Advocates of historical reconstruction often operate the data of ancient written sources, which helps them actualize the pre-Christian Baltic culture in contemporary contexts (for example, by forming clubs / communities, organizing celebrations and festivals, starting Baltic mythological parks, etc.). However, it is hard to measure how exactly this process is taking place, or whether the mythological informa-

tion captured in the ancient BRM sources is assessed critically. Paradoxically, the question arises whether, on the whole, one can rely on one or another source professionally where no verification of the mythological information contained therein has been carried out. Therefore, despite previous fragmentary attempts, it makes sense to try and identify what is (not) authentic in the "Deliciae Prussicae". The dissertation is one of the first systematic studies of this kind, attempting to fill in the identified gaps.

Thesis statements

1. Matthaeus Praetorius is to be regarded not only as the compiler and collector of the BRM sources of approximately the second half of 17th century, but also the interpreter and / or reconstructor and / or verifier of that information.
2. Matthaeus Praetorius, in operating the mythological information provided both by his precursors (rewriting) and contemporaries (writing down), used an "interpretative system".
3. Matthaeus Praetorius, by writing down mythological material from the contemporaries, applied a kind of protective measure: the "random action formula", focused on the protection of both the interviewee and the interviewer and consisting of three random terms: time, place, and presenter.
4. One may sense "information noise" in the mythological material recorded by Matthaeus Praetorius, which manifests itself in the transmission of inaccurate information – data / ideas / thoughts – to another person.

Basic analyzed material and research methods

Basic analyzed material. 1) The analysis of sources written in the 13th to 17th century. The main access is through the collections of ancient BRM sources compiled by the initiative of Norbertas Vėlius¹. These col-

¹ *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, t. 1. Sudarė Norbertas Vėlius. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996 (tiražas 2000 egz.); *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, t. 2. Sudarė Norbertas Vėlius. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 2001 (tiražas 3000 egz.); *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, t. 3. Su-

lections are a fundamental tool to enable academic analysis of BRM sources. 2) The analysis of the family, calendar and work customs in the first half of the 19th century to the end of the 20th century. The dissertation is mostly based on the materials collected and / or systematized by ethnographers Jonas Balys², Mikalojus Katkus³, Balys Buračas⁴, Pranė Dundulienė⁵, Rasa Paukštytė⁶, Laura Piškinaitė-Kazlauskienė⁷, and Jonas Mardosa⁸. To sample the data from the first half of the 19th century to the end

darė Norbertas Vėlius. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 2003 (tiražas 2000 egz.); *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, t. 4. Sudarė Norbertas Vėlius. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 2005 (tiražas 2000 egz.).

² Jonas Balys. *Lietuvių žemdirbystės papročiai ir tikėjimai: lietuvių liaudies tradicijos*. Lietuvių tautosakos lobynas, t. 10. Silver Spring, Maryland: Lietuvių tautosakos leidykla, 1986 (tiražas 300 egz.); Jonas Balys. *Lietuvių kalendorinės šventės. Tautosakinė medžiaga ir aiškinimai*. Lietuvių Tautosakos lobynas, t. 7. Silver Spring: Lietuvių tautosakos leidykla, 1978 (tiražas 300 egz.); Jonas Balys. *Vaikystė ir vedybos*. Lietuvių tautosakos lobynas, t. 8. Silver Spring: Lietuvių tautosakos leidykla, 1979 (tiražas 300 egz.); Jonas Balys. *Lietuvių kalendorinės šventės: iš Jono Balio palikimo*. Sudarytoja Ieva Puluikienė. Vilnius: Mintis, 2013 (tiražas 1300 egz.); Jonas Balys. *Raštai*, t. 2. Parengė Rita Repšienė. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2000 (1000 egz.).

³ Mikalojus Katkus. *Balanos gdynė*. Parengė Aleksandras Žirgulyš. Vilnius: Vaga, 1989 (tiražas 10 000 egz.).

⁴ Balys Buračas. *Lietuvos kaimo papročiai*. Parengė Albinas Degutis, Vidmantas Jankauskas, Vacys Milius. Vilnius: Mintis, 1993 (tiražas 5000 egz.).

⁵ Pranė Dundulienė. *Žemdirbystė Lietuvoje (nuo seniausių laikų iki 1971 metų)*. Iš: *Istorija*. 5. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1963 (tiražas 2000 egz.); Pranė Dundulienė. *Lietuvių kalendoriniai ir agrariniai papročiai*. Vilnius: Lietuvos TSR Aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo ministerijos Leidybinė redakcinė grupė, 1979 (500 egz.); Pranė Dundulienė. *Lietuvių šventės: tradicijos, papročiai, apeigos*. Vilnius: Mintis, 1991 (tiražas 10 000 egz.); Pranė Dundulienė. *Lietuvių šventės: tradicijos, papročiai, apeigos*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2008a (tiražas 2000 egz.).

⁶ Rasa Paukštytė. *Gimtuvės ir krikštynos Lietuvos kaimo gyvenime*. Vilnius: Diemedžio leidykla, 1999 (tiražas 1200 egz.).

⁷ Laura Piškinaitė-Kazlauskienė. *Bitininkystė Lietuvoje: (XVI a.–XX a. pirmoji pusė)*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1995 (tiražas 1000 egz.).

⁸ Jonas Mardosa. *Vaiguviškių talkos XX amžiaus pirmojoje pusėje. Lietuvos Valsčiai. Vaiguva. Elektroninis serialinis leidinys*, 2010; prieiga internetu: <https://goo.gl/XKCGM4>, žiūrėta 2018 04 04; Jonas Mardosa. *Žemdirbystės*

of the 20th century for doing analysis, the bibliographies⁹ compiled by Vacys Milius have also been used. Ethnographic data have been thoroughly analyzed, and that which is typologically close to the mythological material of Matthaeus Praetorius has been identified and discussed in more detail. 3) The analysis¹⁰ of works produced by mythologists from the 19th to 21st century. Endeavour was made to read and assess only those scholarly works that put in use the mythological information provided by Matthaeus Praetorius. If mythological material is operated, how is it done, or is there a perceptible question of the reliability of dissimilar mythological information? If it is perceptible, are there any attempts to solve it? If such attempts are made, in what manner(s) is it being solved? Most of the analyzed researchers (for example, Norbertas Vėlius, Pranė Dundulienė, Vladimiras Toporovas (Владимир Топоров), Daiva Vaitkevičienė, Gintaras Beresnevičius, Rimantas Balsys, Dainius Razauskas, Rolandas Kregždys, etc.) are personalities of the 19th to 21st century, who both formed the BRM concept in the academic and public space in the past, and have been doing it today.

This study employs the *historical-comparative method* to compare the mythological material of historical sources prepared in different times (from the 13th to the 17th century). It also compares the mythological information recorded by Praetorius to the folklore data and ethnographic information from the late 19th century to the early 20th century. The application of this method reveals the transformation of Praetorius' mythological material in the context of historical change and allows us to determine the manifestations of "information noise" (IN) (for more about the IN as a term and its possibilities of application, see the dissertation subchapter 1.2), as well as trace the Christianized mythological sidelines

įvairenybės: apie Adučiškio apylinkių žemdirbystę. *Adučiškio kraštas*. Sudarė V. Balčiūnienė. Vilnius: Diemedis, 2003 (tiražas 1000 egz.).

⁹ Vacys Milius. *Lietuvių etnologijos bibliografija*. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2001 (tiražas 700 egz.); Vacys Milius. *Lietuvių etnologijos bibliografija 1997–2002*. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2005 (tiražas 500 egz.).

¹⁰ *Lietuvių mitologija*, t. 1. Sudarė Norbertas Vėlius. Vilnius: Mintis, 1995 (tiražas 3000 egz.); *Lietuvių mitologija*, t. 2. Sudarė Norbertas Vėlius. Vilnius: Mintis, 1997 (tiražas 3000 egz.); *Lietuvių mitologija*, t. 3. Sudarė Norbertas Vėlius ir Gintaras Beresnevičius. Vilnius: Mintis, 2004 (tiražas 650 egz.) ir kt.

of the late period. The core of the *structured content analysis method* consists of concentrated reading of the mythological material, which gives an opportunity to grasp the different levels of reliability of the source (text and context) under consideration. The *interpretative* one: in interpreting the mythological information captured by Praetorius in the "Deliciae Prussicae", the study tries to find out that which is not stated explicitly in the text. The *deconstructive method*: the dissertation analyzes peasant-type celebrations (sowing, midsummer herbfest, driving the cattle out to pasture, etc.) that are first split into separate plot lines (scenes), and only then they are attempted to be verified. The dissertation does so because the use of this method makes it much easier to see the totality of the distinctions and general features of the rituals, as well as compare the celebrations with each other. *Text visualization*: the picturing of the written material. The access partially enables completion of the text material and helps make the reconstruction, as well as understanding of the BRM tradition in question, more precise.

The study consists of a preface, an introduction, a methodology, three chapters that are subdivided into subchapters, the conclusions, a list of sources and literature, and a list of publications and reports on the dissertation.

1. GODS AND GODDESSES

Chapter 1 of the dissertation, *Gods and Goddesses*, consists of two large parts: the research context of the 19th to 21st century; verifications of the mythological information. In these two aspects, Chapter 1 discusses the following gods: *Perdoytus*, *Wejopattis*, *Gardouten*, *Bangpjts*, *Bičbirbis* / *Birbulis*, partially *Bardaitis*, and the following goddesses: *Laimė*, *Laumė*, *Luobgelda*. The study focuses on the the context of research carried out in the 19th to 21st century. The dissertation reviews the works by Lithuanian and Prussian mythologists in the 19th to 21st century, which, either by presenting scientific arguments or clearly articulating the problem of reliability of Praetorius' "Deliciae Prussicae", analyze at least one of the aforementioned mythologemes that Praetorius recorded. An overview and analysis of the research in the 19th to 21st century has shown that BRM researchers

have given considerable attention to *Bangpjts* – ten researchers, and *Wejopattis* (*Weipons / Weidiows*) – eight ones. On average, *Bardaitis* (*Bardaitis*) was of interest to five researchers, *Gardouten* – to six ones, with *Perdoytus* attracting the least of interest – four cases, while *Luobgelda* had three ones. The examination of the interpretations of the mythological data that Praetorius recorded on *Bičbirbis / Birbulis* shows that the information of the "Deliciae Prussicae" was put in use quite rarely. Most likely, this happened because the patronage of bees and beekeeping has been traditionally attributed to *Austėja* and / or *Bubilas* (*Babilas*). The poor use of the potential of Praetorius' mythological material is probably due to the fact that, in chronological terms, it is the last or most recent evidence of the chronicler to nominate *Bičbirbis / Birbulis* and the rituals made for him. The analysis and assessment of the interpretations of Praetorius' mythological data revealed that in the 19th to 21st century, the scholars who studied the images of goddess *Laima* and *Laumė* behaved in three ways: they juxtaposed *Laimė* and *Laumė* to each other – or contrasted *Laimė* (positive connotation) with *Laumė* (negative connotation), or did not have any discussions on the connections between *Laimė* and *Laumė*. The discussion and exploration of the context of Lithuanian mythology also concluded that previous scholars usually interpreted the gods and goddesses recorded by Praetorius differently. In accordance with this, we may divide these scholars into the following three main groups: 1. Early researchers of mythological information by Praetorius, who did not actually discuss the authenticity issue, but considered the data to be sufficiently reliable and used them in their scientific works. 2. Subsequent researchers did not tackle the question of verification either, but they grasped the reliability problem partially. 3. The late analysts of mythological material recorded by Praetorius both addressed the authenticity problem and tried to solve it.

Chapter 1 verifies the authenticity of the determined mythological material. It draws a systematical comparison between Praetorius' mythological data and written sources of earlier periods. The chapter makes attempts to create as accurate as possible chronological sequences of rewriting of the information in question, in which the numbers mark different sources. In the chronological sequences, the number one marks a historical source where a certain piece of mythological information has been detected for the first time, while the last number marks that of the latest time. The study does so because it has the attitude that a thorough analysis of a single source is only possible if that

source is assessed in the context of other sources. The work has determined that the mythological data provided by Matthaeus Praetorius, as well as authors of earlier written sources, are potentially obscured by excessive information and / or interpretations made by chroniclers. Therefore, this chapter, on the basis of the analyzed material, proposes to introduce the term of "information noise" ("IN") for the first time into the process of verification of the written sources that accord with the pre-Christian BRM. The dissertation perceives IN as inaccurate transmission of data / ideas / thoughts and information X to another person. Chapter 1 also discusses the use of the term, as well as its potential for application. The assessment of the authenticity of mythological material recorded by Praetorius has revealed that, from the point of view of verification, the information is ambiguous, i.e. has different levels of reliability (reliable: see subchapter 1.4 – *Bičbirbis / Birbulis*, 1.6 *Laimė, Laumė*; unreliable – 1.2, *Luobgelda*; partially reliable – 1.2 *Perdoytus, Wejopattis, Gardouten, Bangpjts*).

2. TREES

Chapter 2 of the dissertation, *Trees*, much like Chapter 1, is to be divided into several parts: the research context of the 19th to 21st century; the verification of mythological information. In the latter two aspects, the second part of the dissertation considers the following trees: oak, fir, pear, and partly linden. The second part of the study, first of all, focuses on the context of the research in the 19th to 21st century, too. The dissertation reviews those works by Lithuanian and Prussian mythologists in the 19th to 21st century, that, by presenting scientific arguments or clearly articulating the problem of reliability of Matthaeus Praetorius' "Deliciae Prussicae", analyze at least one of the aforementioned mythologemes recorded by Praetorius. Chapter 2, in discussing and analyzing the context of Lithuanian mythology, reveals the ways in which the earlier scholars interpreted the mythological material provided by Praetorius about trees. The analysis has shown that the researchers of BRM do not use the latter mythological material by Praetorius, and where they do, the reliability issue is not always raised. Based on the analysis, the study also formulates five "features of the interpretative system" ("FIS") that are characteristic of Matthaeus Praetorius. Moreover, the results

of Chapter 2 of the dissertation enable us to think that the author of "Deliciae Prussicae", in recording the mythological information from contemporaries, applied the "random action formula" ("RAF"), which consists of several random components: time, place, and presenter.

Chapter 2 of the study also assesses the authenticity of the determined mythological material provided by Matthaeus Praetorius. Summarizing the verifications made, most of the information about oak that chapter 1 of book 4 of Praetorius' "Deliciae Prussicae" contains is not authentic (copies of previous sources); however, subchapters 6 and 26, as well as subchapter 24 of chapter 5, are to be considered as reliable, authentic mythological data. The drawings made by Matthaeus Praetorius – sketches of "Romava Oak" and "The Oak in the Ragainė Field" are to be considered partly reliable or ambivalent in authenticity. The mythological information that Praetorius provides on pear tree should also be regarded as that of ambivalent reliability. According to Praetorius, next to the fruit tree aforementioned, he "accidentally found" an old Samogitian man praying, i.e., potentially practicing the ancient religious faith of the Balts, with whom he had a dialogue. However, the research has revealed that this mythological information is of ambiguous reliability, while the latter dialogue is a combination of mythological data by Praetorius: both planned (Praetorius watched the special fruit tree purposely, with the intention of questioning the believers who would come to it) and not pre-planned (the informant did not plan the conversation). Regardless of the way in which the mythological data was acquired from the informant, it does not diminish the value and reliability of the mythological information provided in the dialogue. Rather, it gives us one more opportunity to understand the methodology that Matthaeus Praetorius employed to take in the mythological material from contemporaries. The mythological information about linden tree is to be considered a product of rewriting (copied from Caspar Hennenberger), and therefore does not require further discussion.

3. CELEBRATIONS

Chapter 3 of the dissertation, in the same way as the aforementioned ones, consists of two parts: the research context of the 19th to 21st century; verification of the mythological information. In these aspects, the third part

of the dissertation discusses eight celebrations in total: those of sowing, midsummer herbfest, driving the cattle to pasture, rye harvest, grain harvest (*Samborios / Sqbarios*), driving the cattle to stable, Gabjaugis, and bringing dung into the fields. Here, as before, the study focuses primarily on the discussion of the research context of the 19th to 21st century. The dissertation gives a review of the works by Lithuanian and Prussian mythologists written in the 19th to 21st century that, by presenting scientific arguments or clearly articulating the problem of reliability of Praetorius' "Deliciae Prussicae", analyze at least one of the aforementioned mythologemes recorded by Praetorius. Chapter 3, after discussing and exploring the context of Lithuanian mythology, determines the ways in which the preceding investigators interpreted the aforementioned Praetorius' descriptive records of the celebrations. An overview and analysis of the interpretations of mythological materials provided by Praetorius has shown that in the 19th to 21st century scholars used and assessed the information of the "Deliciae Prussicae" in three ways. Part one of them did not discuss the authenticity of Praetorius' mythological data about one or another celebration, but considered them quite reliable, and based on them in their scientific works. The second part grasped the problem of the authenticity of the mythological materials by Praetorius, but hesitated to give over to their verification. The representatives of the third part not only sensed the issue of reliability, but tried, more or less, to solve it. All the celebrations that Praetorius recorded are listed in Chapter 3 of the dissertation, where they are divided into plot lines (scenes). The introduction of plot lines (scenes) enables a more accurate comparison of celebrations with each other. This section of the study has also succeeded in capturing a number of references to the fact that the author of "Deliciae Prussicae" participated in the described rituals in person, and more than once, or had collected some unambiguous material on them through intermediaries. A typical example is that if the host A has B's qualities, then only a certain action C takes place (for example, the farmer after the ceremony – treats his hired men with beer or gives beer offerings only to a certain deity; the farmer after the ceremony – if the offering (chicken or pork bones) has not been eaten up, throws it into the fire or gives it to the dog to eat).

Seven of the eight celebrations that are listed in the Chapter 3 of the dissertation have been found to be authentic. This is to be supposed because the mythological data in question are in many cases coincident with much later ethnographic information (verbal folklore, folk beliefs, other folklore etc.). The only one that is worth mentioning individually is the celebration

of dung bringing, where we have sensed the tendency of unequal (ambivalent) reliability of mythological material. It leads us to a conclusion that one part of the celebration – the one about offering a goat – is considered to be a follow-up of an unoriginal ancient written source, probably of the book "Sūduvių knygelė" ("Sudovian Book", circa 1520–1530). The other part – about the contemporaries preparing to plow up the manure (the dung bringing) in April and their manner of dealing with the blood, fat and bones of the sacrificed animals (pigs) – is reliable information collected through the observation of coevals. Chapter 3 of the study, for determining the reliability of Praetorius' mythic material, probably for the first time has quite widely applied visualization of mythological data (for example, depicted the throwing of a ritual scoop over the head, having it in locked in one's teeth, at the sowing festival, or pictured the ceremony of grain harvest celebration (*Samborios / Sqbarios*)), which helped us delve more into the described action.

Conclusions

1. The analysis of mythological information has confirmed that Matthaeus Praetorius is to be regarded as an interpreter, reconstructor and verifier of BRM of the second half (end) of the 17th century. In working on the "Deliciae Prussicae", he operated access to several unequal levels of mythological material: information from previous written sources; material recorded from the contemporaries. Praetorius collected myths from his coevals in person or through intermediaries. The study suggests that his contemporaries, when approached by him as a priest, agreed to be questioned for a number of reasons. First of all, Matthaeus Praetorius had gained the trust of the presenters and guaranteed that representatives of church would not prosecute the respondents for their "incorrect religious practices". Secondly, for valuable information, he promised some material remuneration to some of the providers. Moreover, the research allows us to reason that Praetorius was collecting mythological material secretly, with no direct consent of the respondents.

The study has succeeded in seeing a number of indications in the "Deliciae Prussicae" that suggest that the author of the source participated in the described rituals in person more than once, or had collected unambi-

guous material on them through intermediaries. The results of the research suggest that the author of the work under discussion in person observed and / or received information through intermediaries about two different behaviors of the presenters, which he evaluated and compared with each other. This means that he would check the information described (as if verifying it) by assuming that there are several possibilities of the recorded action or behavior, and it was only then that he would write it down. This reveals a methodology of some kind of "primitive" field research: only when the verifier has a good understanding of the circumstances and method of collecting and recording the mythological material in question, (s)he may try to determine its authenticity.

Matthaeus Praetorius rewrites the material from the sources recorded by his precursors not only by re-reading it, but also by interpreting it in a particular way. The systematic revision of the mythological data has allowed the formulation of five most essential "features of the interpretative system" ("FIS") of the spoken author: 1) the use of old written sources. 2) The information from precursors is assessed in three ways: negatively – there are debates over opinion "X" or material "Y"; positive – reference is made to opinion "X" or material "Y"; ambiguously – the author of the "*Deliciae Prussicae*" assesses one part of the previous chronicles negatively, while the other one receives his positive assessment. 3) Mythological information is analyzed in accordance with the language data. 4) Assumptions and interpretations are constructed on the basis of authentic coeval testimonies, which are purposely linked to historical sources – data from precursor chronicles. 5) Sketching. Matthaeus Praetorius, in the earlier sources and / or the ones he collected on his own (both personally and through intermediaries), not only wrote down the mythological material, but also pictured it in individual cases. The "*Deliciae Prussicae*" author's interpretative system can be compared to a rotating wheel, because he speculates continuously, sometimes using one or another way of interpretation, and sometimes combining several different ones.

2. Matthaeus Praetorius' mythological information under research, on the basis of its reliability, is to be divided into three parts. 1) Authentic / reliable – usually these data are accumulated from the contemporaries, which is possible to be verified on the basis of the ethnography of the late 19th to early 20th century (verbal folklore, customs, beliefs, other folklore etc.). 2) Inauthentic / unreliable – speculations that are not supported by facts; follow ups and direct rewri-

tings of the chronicles from 13th to 17th century. It is true that in this dissertation, the mythological material rewritten by Praetorius or the follow ups were not authenticated, as we do not have a comprehensive study of verification of the sources from the earlier period (for example, the study of the "Sūduvių knygelė" ("Sudovian Book"), or the writings by Peter of Duisburg (Peter von Dusburg), etc.). An analysis of the reliability of Praetorius' mythological data reveals that the future researchers of the BRM are going to have some monumental work in assessing the authenticity of the written chronicles that record the BRM.

3) Of ambivalent authenticity / partially reliable – a mixture of material from ancient written chronicles and original material collected from contemporaries. Judging by the results of the work performed, we can see that the verified mythological information is mostly authentic / reliable, followed by ambivalent authenticity data, and the least amount is that of inaccurate / unreliable information. The research suggests that the mythological data provided by Matthaeus Praetorius in "Deliciae Prussicae" are ambiguous or of ambivalent reliability.

3. Verification of the mythological material provided by "Deliciae Prussicae" has revealed that the mythological data recorded by Matthaeus Praetorius is possibly overwhelmed with excess information and speculations. Therefore, when trying to solve the problem, the study proposes to introduce the term "information noise" ("IN") into the process of verification of the ancient documents that record the BRM, in order to identify and define the informational inconsistencies that arise in the texts written in a compilation style. Here, IN is perceived as inaccurate transfer of data / ideas / thoughts, information X to another person, and the result of such an action.

The category of IN may include the ambiguously authentic or partially reliable mythological material recorded by Praetorius. This kind of information should be used with great care, as it usually consists of a combination of authentic and inauthentic data. However, by identifying and comparing the primary source or the information standard with the secondary ones, it is possible to determine which part of the material has been "added": who, when, and at what level introduced the changes. It seems that the IN captured in the "Deliciae Prussicae" has potentially influenced the development of Lithuanian mythology from the 19th to 21st century.

4. Matthaeus Praetorius' mythological materials contain a number of indications that, when recording the information from contemporaries, he

sought to protect both the presenter and collector of the material from the clerical sanctions for "incorrect religious practices" that were characteristic of the spoken time period, and thus, used the "random action formula" (RAF) consisting of the following three random elements: time, place, and presenter. Even though we may regard RAF as a kind of linkup with the ethics of research practiced by contemporary ethnographers – where the scientist conducting social research guarantees the anonymity of the presenters – it affects unequivocally the work of those BRM researchers who employ Praetorius' mythological data, and even more so, try to determine their authenticity. The exploitation of such mythological material makes it much more difficult to distinguish between parts of it that were recorded from the contemporaries and those that were possibly compiled. Praetorius' mythological data was recorded by using RAF – of ambivalent reliability or partially reliable. In this regard, RAF is closely related to IN, as RAF increases the level of IN.

The research carried out has shown that it is possible to identify RAF, and in succession, determine which part of the mythological material under analysis is authentic or reliable. Part of the 19th to 21st century BRM researchers noticed that Praetorius had concealed certain things, and had not told the reader all of it, but they did not make any further comment on the consequences of such behavior. They usually confine to concise insights or particular warnings about the potentially ambiguous nature of the material, which did not provide any significant benefits in terms of verification. Apparently, RAF has not been defined before, while the assessment of such behavior almost did not reflect on the work of BRM researchers. It is likely that all of this also had a negative impact on the Lithuanian mythology of the 19th to 21st century, since it created a favorable environment for misleading interpretations and conclusions to appear. In the opinion of the author of the dissertation, after establishing and denominating the "material collection formula" adapted by Matthaeus Praetorius, researchers will have a stronger theoretical and practical foundation in the future that will help make more professional use of the mythological paradigm of the "Deliciae Prussicae".

5. An overview and assessment of the interpretations made by the 19th to 21st century researchers who studied the mythological material provided by Praetorius has revealed that they used and interpreted the mythological information of the verified source in different ways. According to the analysis, three groups of scientists should be distinguished: 1) The BRM researchers who did not discuss over the question of the authenticity of Matthaeus Praetorius' mythological data, but considered them

sufficiently reliable, and used them in their scientific works. 2) The researchers who sensed the verification problem of Praetorius' mythological material, but did not try to solve it. 3) The BRM researchers who both sensed the authenticity problem, and, more or less, tried to resolve it. The results obtained confirm that the question of the reliability of Matthaeus Praetorius' "Deliciae Prussicae" mythological material has not been resolved so far, or has been dealt with very fragmentarily.

List of publications on the topic:

2017

1. On the Authenticity of Two Mythical Fragments Described by Matthaeus Praetorius in *Deliciae Prussicae or Prussian Theater: Retold, Recorded or Fictional?* *Res Humanitariae*, t. 22. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2017, 226–253.
2. Interpretations of Matthaeus Praetorius Mythical Material on *Perdoytus, Wejopattis, Gardouten, Bangpjts, Luobgelda* in the Works of Lithuanian and Prussian Mythology Researchers of the 19th–21st Centuries. *Aktuālas Problēmas Literatūras un Kultūras Pētniecībā: Rakstu Krājums*, t. 22. Liepāja: LiePA, 2017, 434–452.
3. The Verification of Lithuanian Deity *Bičbirbis / Birbulis* in View of Information Provided by Matthaeus Praetorius. *Apokalipsy bałtyckich światów: The Apocalypses of the Baltic Worlds, Perspectives of Baltic Philology*, t. 3. Poznań: Wydawnictwo Rys, 2017, 389–405.
4. Konferencijos „Veritas ethnologica: etnologijos doktorantų tyrimų gairės“ kronika. *Res Humanitariae*, t. 22. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2017, 328–340.

2016

5. Mato Pretorijaus mitinės medžiagos apie ažuolą verifikacija. *Tautosakos darbai*, t. 52. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2016, 63–84.
6. Mato Pretorijaus mitinės medžiagos apie gimtųjų ir krikštyną apeigas verifikacija: *Laimė – Laumė – Švč. Mergelė Marija?* *Res Humanitariae*, t. 20. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2016, 31–69.

7. Tarptautinės mokslinės konferencijos „Naujausi baltų religijos, mitologijos ir folkloro tyrimai“ apžvalga. *Sovijus: tarpdalykiniai kultūros tyrimai*, t. 4. Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2016, 141–149.

2015

8. Mato Pretorijaus mitinės medžiagos apie *Perdoytus*, *Wejopattis*, *Gardouten*, *Bangpjijts*, *Luobgelda* autentiškumas XVI–XVII a. rašytinių šaltinių kontekste. *Res Humanitariae*, t. 18. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2015, 178–200.
9. Jono Lasickio veikalo „De diis Samagitarum caeterorumque Sarmatarum et falsorum Christianorum“ verifikacija Dionizo Poškos, Teodoro Narbuto darbuose. *Tradicija ir dabartis*, t. 10. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2015, 195–215.

Brief information about the author

Žydrūnas Vičinskas was born on May 05, 1989 in Skuodas. In 2012, he completed the Lithuanian Philology and Ethnology bachelor studies at Klaipėda University, and in 2014, graduated from Klaipėda University with a second class degree of academic qualification in Baltic Philology. Since 2014, he studied at the joint doctorate in the field of ethnology of Vytautas Magnus University, Klaipėda University and the Institute of History of Lithuania. During the period of studies, Vičinskas read eleven reports on the subject studied in the dissertation at republican and international conferences (two of them outside Lithuania); on the basis of these reports, he published seven articles in peer-reviewed scientific journals (two of them outside Lithuania). He also participated actively in other fields of scientific activities: from 2012 to 2014, he worked in the scientific project "Strengthening Cooperation between Lituanistic (Baltic) Centers, Lithuanian Communities and Lithuanian Science and Studies Institutions" (as the administrator and principal on the part of Klaipėda University); from 2014 to 2017, he took part in the work of the six scientific and / or organizational committees of the conferences. In parallel to these activities, Vičinskas was also engaged in the field of promotion of science and education (TV shows, book presentations, public workshops, arrangement of various ethno-cultural projects, etc.).

Scientific interests: verification of the ancient written sources that have recorded the pre-Christian Baltic religious practice; Baltic religion and mythology.

E-mail address: z.vicinskas@gmail.com

DAKTARO DISERTACIJOS SANTRAUKA

Tyrimo problema

Analizuojant ikirikščioniškąją baltų (lietuvių, latvių, prūsų) kultūrą, kurios branduolį sudaro pagoniška religinė logika ir mitologija, iškyla ją fiksuojančios raštijos vertės ir patikimumo problema. Pirma, šaltiniai nevienodos apimties, parengti svetimtaučių, o žvelgiant chronologiškai, išsidėstę skirtinguose laikotarpiuose. Antra, senieji baltų religijos ir mitologijos (toliau – BRM) šaltinių autoriai nevengė kompiliacijos ir interpretacijos. Problema ta, kad jie ne tik perrašinėdavo pirmtakų ir (arba) iš amžininkų surinktą mitinę medžiagą, bet pagrečiui ją palygindavo su ankstesniais veikalais – „rekonstruodavo“, o kartais net imdavosi savotiškos mitinių duomenų verifikacijos. Kaip minėta, rašytinius šaltinius, kurie atskleidžia baltų ikirikščioniškąją religinę elgseną, rengė ne patys lietuviai, latviai, prūsai, neturėję rašto tradicijos, bet kitataučiai: keliautojai, nukariautojai, misionieriai, kurie į aprašomą dalyką žiūrėdavo su išankstine neigiamą konotacija. Todėl pagrečiui keltinas aprašomą objektą vertinančio tyrėjo objektyvumo klausimas. Ar šiandien apskritai įmanoma „taisyklingai“ perskaityti, o juo labiau interpretuoti, potencialiai kompiliuotus ir tendencingai parengtus senuosius tekstus? Įsidėmėtina, kad šiame darbe į senąją BRM bus žiūrima kaip į mitinę kolektyvinę pasaulėjautą ir pasaulėžiūrą, kuri, keičiantis visuomenės santvarkai, liaudies sąmonėje iš dalies išlieka iki pat naujausiųjų laikų.

Tyrimo objektas

Disertacijoje atliekamo tyrimo objektas – mitologinė medžiaga, užrašyta Mato Pretorijaus (*Matthaeus Praetorius*) (~ 1635–1704, 1707 (?)) apytikriai XVII a. antrojoje pusėje (pabaigoje) parengtame veikale „Prūsijos įdomybės, arba Prūsijos regykla“ („*Deliciae Prussicae, oder Preussische Schaubühne*“) (toliau – „Prūsijos įdomybės“). Akcentuotina, kad ši studija nėra orientuota į M. Pretorijaus asmenį, užtat biografinis kontekstas išsamiai aptarinėjamas nebus. Vis dėlto disertacijoje, verifikuojant mitinę informaciją, kryptingai atsižvelgiama į du kertinius M. Pretorijaus gyvenimo momentus: 1685 m. knygos „Taikos trimitas“ („*Tuba Pacis*“) parengimą ir išleidimą; 1701 m. viešą pasipriešinimą raganų teismui. M. Pretorijaus parengtą protestą-apeliaciją apie tokių teismų ydingą pri-

gimtį, t. y. griežtas fizines bausmes, siekiant išgauti tardomojo prisipažinimą. Pastarasis M. Pretorijaus elgesys yra iškaltas asmenybės psichologijos aspektu, o tai potencialiai reikšminga vertinant jo užfiksuotos mitinės informacijos autentiškumą. Nors šiandien nagrinėjame įtektintą kultūrą, negalime užmiršti, kad visa tai užrašė gyvas žmogus: turintis tiek mokslinius interesus, tiek moralinius, religinius įsitikinimus, tiek politines pažiūras ir kt.

Tyrinėjama raštijos paminklą sudaro aštuoniolika knygų, kurios, nesulaukusios metodiško publikavimo, archyvuose išgulėjo tris šimtus metų. Tiesa, būta ir ankstesnių bandymų rankraštį atspausdinti, bet veikiausiai dėl didelės veikalo apimties tai daryta atskiromis dalimis, pavieniais fragmentais. Pavyzdžiui, Viljamas Piersonas (*William Pierson*) (1871) daugiau kaip prieš šimtą metų paskelbė M. Pretorijaus veikalo dalis, kuriose atrinkta aktuali informacija etnografams, tautosakininkams. Minėtina, kad ganėtinai ilgą laiką BRM tyrėjai pasiklioję Vilhelmo Manharto (*Wilhelm Mannhardt*) (1936) publikuotomis rankraščio ištraukomis. 2003 m. Norberto Vėliaus iniciatyva išleidus „Baltų religijos ir mitologijos šaltinių“ trečiąją dalį, kurioje M. Pretorijaus mitinei medžiagai skiriama daug vietos, ji tapo visuotinai cituojama šaltinio prieiga.

Ingės Lukšaitės komandos ir jai talkinusių kolegų pastangomis tik 1999 m. profesionaliai parengtas bei išleistas pirmasis rankraščio tomas. Disertacijos autoriaus duomenimis, per dešimtmetį buvo projektuojama paskelbti visas aštuoniolika knygų, sutalpintų į septynis atskirus didelės apimties leidinius. Šiuo metu (2018 03 06) publikuoti keturi tomai iš planuojamų septynių. Nepaisant to, kad projektas užsitęsė, tai vienas nuosekliausių tyrinėjamo veikalo leidimų. Tai privalu akcentuoti, nes M. Pretorijaus mitinės medžiagos analizė anksčiau iš principo negalėjo būti vientisa, kadangi BRM tyrėjai neturėjo tiesioginės prieigos prie „Prūsijos įdomybių“ visaverčio rankraščio, o tik kažkieno išrinktas pavienes nuotrupas. Dar daugiau – minėti fragmentai nebuvo profesionaliai išversti iš vokiečių kalbos į lietuvių. Veikiausiai dėl tos priežasties mokslinėje erdvėje rasdavosi skirtingų M. Pretorijaus rankraščio ištraukų vertimų (ne visuomet tikslūs), o pagrečiui ir skirtingų mitinių duomenų interpretacijų. Todėl šiame rašto darbe remsimės naujausiais, šiuo metu kokybiškiausiais ir profesionaliausiais, M. Pretorijaus vokiško teksto vertimais į lietuvių kalbą. Tačiau dėmesys pavieniais atvejais vis dėlto bus koncertuojamas ir į originalo kalbą, jei tai papildys verifikacijos galimybę.

Tyrimo tikslas ir uždaviniai

Tyrimo tikslas – verifikuoti M. Pretorijaus „Prūsijos įdomybėse“ užfiksuotą mitologinę medžiagą. Įgyvendinant šį tikslą, išsikelti tokie uždaviniai:

1. Išanalizuoti M. Pretorijaus „Prūsijos įdomybėse“ užfiksuotą mitologinę medžiagą ir įvertinti šaltinio autorius asmeninį santykį verifikuojamos informacijos atžvilgiu: apsibrėžti mitinės medžiagos surinkimo ir apdorojimo, vertinimo ir užrašymo metodus.
2. Ištirti M. Pretorijaus „Prūsijos įdomybėse“ aprašytą mitologinę informaciją ir nustatyti jos patikimumo lygmenis.
3. Apsibrėžti, kaip vadintina „Prūsijos įdomybėse“ nustatyta perteklinė arba netiksli mitinė informacija (pavyzdžiui, ankstesnių autorių mitinės medžiagos perrašai, faktais nepagrįstos interpretacijos ir pan.), ir įsivesti tai nusakantį terminą.
4. Apžvelgti ir įvertinti M. Pretorijaus mitologinių duomenų interpretacijas XIX–XXI a. tyrinėtojų darbuose.

Išsikeltas tikslas savaime padiktuoja, kad mums aktualiausios yra trys „Prūsijos įdomybių“ knygos: ketvirtoji („Senovės prūsų idololatrija“ – „Idololatrija veterum Prussorum“), penktoji („Senovės prūsų šventės“ – „Festa veterum Prussorum“) ir šeštoji („Senovės prūsų konsekracijos“ – „Consecrationes veterum Prussorum“), kuriose mitinės informacijos sankaupa didžiausia. Šios aptariamojo šaltinio dalys sugulė į 2006 m. publikuotą trečiąjį „Prūsijos įdomybių“ tomą. Tačiau reikia pažymėti, kad čia nebus mėginama įvertinti visos trečiojo tomo mitinės informacijos. Priežastys pragmatiškos. Disertacijos maksimali apimtis ir doktorantūros studijų trukmė – nepakankamos, norint užtikrinti kokybišką plataus sumavimo įgyvendinimą. Todėl siekiant susiaurinti verifikuotinos medžiagos kiekį, išskirtos trys esminės tematinės grupės, atstojančios savotiškus žymeklius: *Dievai ir deivės, medžiai, šventės*.

Verifikuotinos medžiagos atranką įgalina religinės universalijos idėja: paprastai tikėjimo centre stovi metafizinė (-ės) būtybė (-ės) (plačiaja prasme, *Sacrum* – „šventybė“), kurios (-ių) atributais, arba buveinėmis, neretai laikomi tam tikri fiziniai objektai ir kuriai (-ioms) švenčių, apeigų metu įtikėję žmonės įvairiomis intencijomis (siekdami fizinės ir metafizinės naudos) atnašauja. Tolesnė verifikuotinių duomenų

selekcija buvo vykdoma iš dalies atsitiktinai, bet visais atvejais turint omenyje tris pagrindines tematinės grupes.

Hipotezė – M. Pretorijaus užfiksuota mitinė ir (arba) etnografinė medžiaga dėl jos skirtingo pobūdžio vertintina prieštaringai.

Tyrimo naujumas ir aktualumas

M. Pretorijaus „Prūsijos įdomybių“ mitinės informacijos patikimumo klausimas ankstesnių tyrėjų spęstas arba fragmentiškai, arba beveik iš viso nespręstas. Tačiau „Prūsijos įdomybių“ mitologinė medžiaga, labai dažnai naudota XIX–XXI a. mokslininkų, tyrusių BRM, yra naudojama dabar ir greičiausiai bus naudojama ateityje. Pastaraisiais dešimtmečiais plačiojoje visuomenėje atgimęs dėmesys pagoniškajai religijai paskatino neopagonybės radimąsi, aktualizavo istorinės rekonstrukcijos paieškas. Istorinės rekonstrukcijos šalininkai neretai operuoja senųjų rašytinių šaltinių duomenimis, su kurių pagalba ikikrikščioniškąją baltų kultūrą aktualizuoja šiuolaikiniuose kontekstuose (pavyzdžiui, burdamiesi į klubus (bendruomenes), rengdami šventes, festivalius, kurdami baltų mitologijos parkus ir kt.). Tačiau sunku pamatuoti, kaip toks procesas vyksta, ar senuosiuose BRM šaltiniuose užfiksuota mitinė informacija vertinama kritiškai? Paradoksalu, bet kyla klausimas, ar iš principo galima profesionaliai remtis vienokiu arba kitokiu šaltiniu, jeigu nėra atlikta jame esančių mitinių duomenų patikra? Todėl, nepaisant ankstesnių fragmentiškų bandymų, prasminga pasistengti nustatyti tai, kas „Prūsijos įdomybėse“ yra (ne)autentiška. Ši disertacija yra bene vienas pirmųjų tokio pobūdžio sisteminių tyrimų, bandantis užpildyti įvardytąsias spragas.

Ginamieji teiginiai

1. M. Pretorijus traktuotinas ne tik kaip apytikriai XVII a. antrosios pusės (pabaigos) BRM šaltinių kompiliuotojas bei rinkėjas, bet ir tos mitinės informacijos: interpretatorius ir (arba) rekonstruotojas, ir (arba) verifikuotojas.
2. M. Pretorijus, tiek operuodamas pirmtakų (perrašydamas), tiek amžininkų (užrašydamas) mitine informacija, naudojo „interpretacinę sistemą“.

3. M. Pretorijus, užrašydamas mitinę medžiagą iš amžininkų, taikė savotišką apsaugos priemonę – „atsitiktinio veiksmo formulę“, orientuotą tiek į kalbinančiojo, tiek į kalbinamojo apsaugą ir susidedančią iš trijų atsitiktinių dėmenų: laiko, vietos, pateikėjo.
4. M. Pretorijaus užfiksuotoje mitinėje medžiagoje galima apčiuopti „informacinį triukšmą“ (IT), pasireiškiantį netikslios informacijos – duomenų / idėjų / minčių – perdavimu kitam asmeniui.

Pagrindinė analizuota medžiaga ir tyrimo metodai

Pagrindinė analizuota medžiaga. 1) Rašytinių XIII–XVII a. šaltinių analizė. Pagrindinė prieiga – N. Vėliaus iniciatyva sudaryti senųjų BRM šaltinių rinkiniai¹¹. Minėti rinkiniai – tai fundamentalus įrankis, įgalinantis akademinę BRM šaltinių analizę. 2) XIX a. pabaigos – XX a. pirmosios pusės šeimos, kalendorinių ir darbo papročių analizė. Disertacijoje dažniausiai remiamasi etnografų Jono Balio¹², Mikalojaus

¹¹ *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, t. 1. Sudarė Norbertas Vėlius. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996 (tiražas 2000 egz.); *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, t. 2. Sudarė Norbertas Vėlius. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 2001 (tiražas 3000 egz.); *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, t. 3. Sudarė Norbertas Vėlius. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 2003 (tiražas 2000 egz.); *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, t. 4. Sudarė Norbertas Vėlius. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 2005 (tiražas 2000 egz.).

¹² Jonas Balys. Lietuvių žemdirbystės papročiai ir tikėjimai: lietuvių liaudies tradicijos. *Lietuvių tautosakos lobynas*, t. 10. Silver Spring, Maryland: Lietuvių tautosakos leidykla, 1986 (tiražas 300 egz.); Jonas Balys. Lietuvių kalendorinės šventės. Tautosakinė medžiaga ir aiškinimai. *Lietuvių tautosakos lobynas*, t. 7. Silver Spring: Lietuvių tautosakos leidykla, 1978 (tiražas 300 egz.); Jonas Balys. Vaikystė ir vedybos. *Lietuvių tautosakos lobynas*, t. 8. Silver Spring: Lietuvių tautosakos leidykla, 1979 (tiražas 300 egz.); Jonas Balys. *Lietuvių kalendorinės šventės: iš Jono Balio palikimo*. Sudarytoja Ieva Puluikienė. Vilnius: Mintis, 2013 (tiražas 1300 egz.); Jonas Balys. *Raštai*, t. 2. Parengė Rita Repšienė. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2000 (1000 egz.).

Katkaus¹³, Balio Buračo¹⁴, Pranės Dundulienės¹⁵, Rasos Paukštytės¹⁶, Lauros Piškinaitės-Kazlauskienės¹⁷, Jono Mardosos¹⁸ surinkta ir (arba) susisteminta medžiaga. XIX a. pabaigos – XX a. pirmosios pusės duomenų analizės atrankai taip pat naudotos Vacio Milius sudarytos bibliografijos¹⁹. Etnografiniai duomenys buvo kruopščiai išanalizuoti, o tai, kas tipologiškai artima M. Pretorijaus mitinei medžiagai, – išskirta ir aptarta išsamiau. 3) XIX–XXI a. mitologų darbų analizė²⁰. Stengiasi skaityti ir įvertinti tik tų mokslininkų veikalus, kuriuose plačiau naudojama M. Pretorijaus mitine informacija. Jeigu mitine medžiaga

¹³ Mikalojus Katkus. *Balanos gdynė*. Parengė Aleksandras Žirgulyš. Vilnius: Vaga, 1989 (tiražas 10 000 egz.).

¹⁴ Balys Buračas. *Lietuvos kaimo papročiai*. Parengė Albinas Degutis, Vidmantas Jankauskas, Vacys Milius. Vilnius: Mintis, 1993 (tiražas 5000 egz.).

¹⁵ Pranė Dundulienė. *Žemdirbystė Lietuvoje (nuo seniausių laikų iki 1971 metų)*. Iš *Istorija*. 5. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1963 (tiražas 2000 egz.); Pranė Dundulienė. *Lietuvių kalendoriniai ir agrariniai papročiai*. Vilnius: Lietuvos TSR aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo ministerijos Leidybinė redakcinė grupė, 1979 (500 egz.); Pranė Dundulienė. *Lietuvių šventės: tradicijos, papročiai, apeigos*. Vilnius: Mintis, 1991 (tiražas 10 000 egz.); Pranė Dundulienė. *Lietuvių šventės: tradicijos, papročiai, apeigos*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2008a (tiražas 2000 egz.).

¹⁶ Rasa Paukštytė. *Gimtuvės ir krikštynos Lietuvos kaimo gyvenime*. Vilnius: „Diemedis“, 1999 (tiražas 1200 egz.).

¹⁷ Laura Piškinaitė-Kazlauskienė. *Bitininkystė Lietuvoje: (XVI a. – XX a. pirmoji pusė)*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1995 (tiražas 1000 egz.).

¹⁸ Jonas Mardosa. Vaiguviškių talkos XX amžiaus pirmojoje pusėje. *Lietuvos valsčiai. Vaiguva*. Elektroninis serijinis leidinys, 2010; prieiga internetu: <https://goo.gl/XKCGM4>, žiūrėta 2018 04 04; Jonas Mardosa. Žemdirbystės įvairenybės: apie Adutiškio apylinkių žemdirbystę. *Adutiškio kraštas*. Sudarė V. Balčiūnienė. Vilnius: „Diemedis“, 2003 (tiražas 1000 egz.).

¹⁹ Vacys Milius. *Lietuvių etnologijos bibliografija*. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2001 (tiražas 700 egz.); Vacys Milius. *Lietuvių etnologijos bibliografija 1997–2002*. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2005 (tiražas 500 egz.).

²⁰ *Lietuvių mitologija*, t. 1. Sudarė Norbertas Vėlius. Vilnius: Mintis, 1995 (tiražas 3000 egz.); *Lietuvių mitologija*, t. 2. Sudarė Norbertas Vėlius. Vilnius: Mintis, 1997 (tiražas 3000 egz.); *Lietuvių mitologija*, t. 3. Sudarė Norbertas Vėlius ir Gintaras Beresnevičius. Vilnius: Mintis, 2004 (tiražas 650 egz.) ir kt.

operuojama, kaip tai atliekama, ar yra užčiuopiamas nevienodų mitinių duomenų patikimumo klausimas? Jeigu užčiuopiamas, ar mėginamas spręsti? Jeigu mėginamas spręsti, kaip? Didžioji dalis išanalizuotų tyrėjų (tarkime, Norbertas Vėlius, Pranė Dundulienė, Vladimiras Toporovas, Daiva Vaitkevičienė, Gintaras Beresnevičius, Rimantas Balsys, Dainius Razauskas, Rolandas Kregždys ir kt.) – tai XIX a. – XXI a. antrosios pusės žmonės, kurie tiek anksčiau formavo, tiek šiandien tebeformuoja BRM sampratą akademiniėje ir viešojoje erdvėje.

Istorinis-lyginamasis metodas šiame rašto darbe taikomas siekiant palyginti skirtingu metu (XIII–XVII a.) parengtų istorinių šaltinių mitinę medžiagą. M. Pretorijaus užfiksuota mitinė informacija taip pat lyginama su XIX a. pabaigos – XX a. pradžios folkloro, etnografiniais duomenimis. Šio metodo taikymas atskleidžia M. Pretorijaus mitinės medžiagos transformaciją istorinės kaitos kontekste ir leidžia nustatyti „informacinio triukšmo“ (IT) apraiškas (plačiau apie IT terminą ir jo pritaikymo galimybes žr. disertacijos 1.2 poskyryje), išvelgti apkrikščionintas vėlyvojo laikotarpio mitines atbrailas. *Struktūrinės turinio analizės* metodo branduolį sudaro įdėmus mitinės medžiagos (per)skaitymas, suteikiantis galimybę apčiuopti nagrinėjamo šaltinio (teksto, konteksto) skirtingus patikimumo lygmenis. *Interpretacinis* – interpretuojant M. Pretorijaus „Prūsijos įdomybėse“ užfiksuotą mitinę informaciją, mėginama nustatyti tai, kas tekste nėra tiesiogiai pasakoma. *Dekonstruktivinis metodas* – disertacijoje analizuojamos valstietiško pobūdžio šventės (sėjos, žolių, gyvulių išvedimo laukan ir t. t.) pirmiausia suskaidomos į atskiras siužetines linijas, o tik paskui bandomos verifikuoti. Taip elgiamasi, nes taikant šį metodą daug lengviau pamatyti apeigų skirtumų ir bendrųjų bruožų visumą, šventes palyginti tarpusavyje. *Teksto vizualizacija* – rašytinės medžiagos įvaizdinimas. Prieiga iš dalies įgalina tekstinės medžiagos papildymą, padeda tiksliau rekonstruoti, perprasti nagrinėjamą BRM tradiciją.

Darbą sudaro pratarmė, įvadas, metodologija, trys skyriai, suskirstyti į poskyrius, išvados, šaltiniai ir literatūra, publikacijų ir pranešimų disertacijos tema sąrašas.

1. DIEVAI IR DEIVĖS

Pirmasis disertacijos skyrius *Dievai ir Deivės* susideda iš dviejų didelės apimties dalių: XIX–XXI a. tyrimų konteksto; mitinės informacijos verifikacijos. Šiais dviem aspektais pirmajame skyriuje aptariami dievai: *Perdoytus*, *Wejopattis*, *Gardouten*, *Bangpjts*, *Bičbirbis / Birbulis*, iš dalies *Bardaitis*; ir deivės: *Laimė*, *Laumė*, *Luobgelda*. Pirmiausia dėmesys sutelkiamas į XIX–XXI a. tyrimų kontekstą. Disertacijoje apžvelgiami XIX–XXI a. lietuvių ir prūsų mitologijos tyrinėtojų darbai, kuriuose, pateikiant mokslinių argumentų arba aiškiai išsivardijant M. Pretorijaus „Prūsijos įdomybių“ patikimumo problemą, analizuojama nors viena iš anksčiau minėtų M. Pretorijaus užfiksuotų mitologemų. XIX–XXI a. tyrinėjimų apžvalga ir analizė parodė, jog BRM tyrinėtojai nemažą dėmesį skyrė dievams: *Bangpjts* – dešimt tyrėjų ir *Wejopattis* (*Weipons / Weidiews*) – aštuoni. Vidutiniškai domėjosi dievais *Bardaitis* (*Bardaitis*) – penki tyrėjai, *Gardouten* – šeši, o mažiausiai susidomėjimo sulaukė *Perdoytus* – keturi atvejai, deivė *Luobgelda* – trys. Ištyrus M. Pretorijaus užrašytų mitinių duomenų apie *Bičbirbį / Birbulį* interpretacijas, matyti, kad „Prūsijos įdomybių“ informacija naudotasi gana retai. Greičiausiai taip nutiko, nes bičių globa tradiciškai priskiriama *Austėjai* ir (arba) *Bubilui* (*Babilui*). Menkas M. Pretorijaus mitinės medžiagos potencialo panaudojimas galimai yra susijęs ir su tuo, kad žvelgiant chronologiškai tai yra paskutinis arba vėliausias kronikininko liudijimas, kuriame nominuojamas *Bičbirbis / Birbulis*, jam skirtos apeigos. M. Pretorijaus mitinių duomenų interpretacijų analizė ir vertinimas atskleidė, jog XIX–XXI a. mokslininkai, tyrę deivės *Laimės*, *Laumės* įvaizdžius, elgėsi trejopai: sugretino *Laimę*, *Laumę*, supriešino *Laimę* (teigiama konotacija) su *Laume* (neigiama konotacija) arba *Laimės*, *Laumės* sąsajų nesvarstė. Aptarus ir ištyrus lietuvių mitologijos kontekstą, taip pat buvo padaryta išvada, kad M. Pretorijaus užfiksuotus dievus, deives ankstesni mokslininkai paprastai interpretuodavo skirtingai. Pagal tai juos galima skirstyti į tris pagrindines grupes: 1. Ankstyvieji M. Pretorijaus mitinių duomenų tyrėjai, kurie autentiškumo klausimo iš esmės nesvarstė, bet juos laikė gana patikimais ir naudojo moksliniuose darbuose. 2. Vėlesnieji mokslininkai verifikacijos klausimo irgi neplėtojo, tačiau patikimumo problemą nors iš dalies apčiuopė. 3. Vėlyvieji M. Pretorijaus užfiksuotos mitinės medžiagos analizuotojai autentiškumo problemą ir apčiuopė, ir mėgino spręsti.

Pirmame skyriuje verifikuojamas apsibrėžtosios mitinės medžiagos autentiškumas. M. Pretorijaus mitinius duomenis bandoma sistemiškai lyginti su ankstesnių laikotarpių rašytiniais šaltiniais. Stengiamasi sudaryti kuo tikslesnes nagrinėjamos informacijos perrašymo chronologines sekas, kuriose numeriais ženklina skirtingi šaltiniai. Chronologinėse sekose pirmuoju numeriu žymimas istorinis šaltinis, kuriame tam tikra mitinė informacija aptinkama pirmą kartą, o paskutiniu – vėliausiai. Taip elgiamasi laikantis nuostatos, jog visapusiška vieno šaltinio analizė galima tik tuomet, jei jis vertinamas kitų šaltinių kontekste. Nustatyta, kad M. Pretorijaus ir ankstesnių rašytinių šaltinių autorių mitiniai duomenys potencialiai užgožti pertekline informacija ir (arba) kronikininkų interpretacijomis. Todėl šiame skyriuje, remiantis analizuojama medžiaga, į rašytinių šaltinių, atliepiančių ikikrikščioniškąją BRM, patikros procesą pirmą kartą siūloma įsivesti „informacinio triukšmo“ terminą. Disertacijoje IT suvokiamas, kaip netikslus – duomenų / idėjų / minčių, informacijos „X“ – perdavimas kitam asmeniui. Pirmame darbo skyriuje taip pat plačiau aptariama ir minėto termino vartoseną bei potencialios taikymo galimybės. Įvertinus M. Pretorijaus užfiksuotos mitinės medžiagos autentiškumą, paaiškėjo, kad verifikacijos požiūriu informacija – ambivalentiška, t. y. skirtingų patikimumo lygmenų (patikima: žr. disertacijos 1.4 poskyrį *Bičbirbis / Birbulis*, 1.6 poskyrį *Laimė, Laumė*; nepatikima: žr. disertacijos 1.2 poskyrį *Luobgelda*; iš dalies patikima: žr. disertacijos 1.2 poskyrį *Perdoytus, Wejopattis, Gardouten, Bangpjts*).

2. MEDŽIAI

Antrajame disertacijos skyriuje *Medžiai*, kaip ir pirmajame, pateikta medžiaga nagrinėjama dviem aspektais: XIX–XXI a. tyrimų kontekstas; mitinės informacijos verifikacija. Šioje disertacijos dalyje aptariami medžiai: ąžuolas, eglė, kriaušė ir iš dalies liepa. Pirmiausia dėmesys sukoncentruojamas taip pat į XIX–XXI a. tyrimų konteksto aptarimą. Apžvelgiami XIX–XXI a. lietuvių ir prūsų mitologijos tyrinėtojų darbai, kuriuose, pateikiant mokslinių argumentų arba aiškiai išsivardijant M. Pretorijaus „Prūsijos įdomybių“ patikimumo problemą, analizuojama nors viena iš anksčiau minėtų M. Pretorijaus užfiksuotų mitolo-

gemų. Antrajame skyriuje aptarus ir išanalizavus lietuvių mitologijos kontekstą, paaiškėjo, kaip M. Pretorijaus mitinę medžiagą apie medžius interpretavo ankstesni mokslininkai. Analizė atskleidė, jog BRM tyrėjai šia M. Pretorijaus mitine medžiaga naudojami negausiai, o jeigu naudojami, patikimumo klausimas keliamas ne visuomet. Remiantis tyrimu, taip pat suformuluoti penki M. Pretorijui būdingi „interpretacinės sistemos bruožai“ (ISB). Dar daugiau – antrojo disertacijos skyriaus rezultatai įgalina manyti, jog „Prūsijos įdomybių“ autorius, užrašinėdamas mitinę informaciją iš amžininkų, taikydavo „atsitiktinio veiksmo formulę“ (AVF), kurią sudaro keletas atsitiktinių dėmenų: laikas, vieta, pateikėjas.

Antrajame darbo skyriuje taip pat buvo įvertintas apsibrėžtosios M. Pretorijaus mitinės medžiagos autentiškumas. Apibendrinant atliktą verifikaciją pasakytina, kad didžioji dalis M. Pretorijaus „Prūsijos įdomybių“ ketvirtosios knygos pirmo skyriaus informacijos apie ažuolą yra neautentiška (ankstesnių šaltinių kopijos), tačiau VI ir XXVI poskyriai, taip pat penkto skyriaus XXIV poskyris vertintini kaip patikimi ir autentiški mitiniai duomenys. M. Pretorijaus piešiniai – „Romavos ažuolo“ ir „Ragainės lauke augusio ažuolo“ eskizai – laikytini iš dalies patikimais arba ambivalentiško autentiškumo. M. Pretorijaus mitinė informacija apie kriaušę taip pat turėtų būti laikytina ambivalentiško patikimumo. Anot M. Pretorijaus, jis šalia minėto vaismedžio neva netyčia radęs seną besimeldžiantį žemaitį, t. y. potencialiai praktikuojantį senąją baltų religinę elgseną, su kuriuo užmezgė dialogą. Tačiau tyrimas atskleidė, kad tai nevienareikšmio patikimumo mitinė informacija, o minėtas dialogas yra M. Pretorijaus mitinių duomenų – planuotų (M. Pretorijus ypatingą vaismedį stebėjo sąmoningai, turėdamas intenciją apklausti prie jo atvykstančius tikinčiuosius) ir ne(su)planuotų (informantas pokalbio nepplanavo) – junginys. Nepaisant to, kokiais būdais mitiniai duomenys iš informanto buvo išgauti, dialoge pateiktos mitinės informacijos vertės ir patikimumo tai nesumenkina. Greičiau mums suteikia dar vieną galimybę apčiuopti M. Pretorijaus mitinės medžiagos iš amžininkų įsisavinimo metodiką. Mitinė informacija apie liepą traktuotina kaip perrašas (nurašyta nuo Kasparo Henenbergerio (*Caspar Hennenberger*)), todėl išsamiesnio aptarimo nereikalauja.

3. ŠVENTĖS

Trečiasis disertacijos skyrius *Šventės*, kaip ir anksčiau minėtieji, susideda iš dviejų dalių: XIX–XXI a. tyrimų kontekstas; mitinės informacijos verifikacija. Šiais aspektais trečiojoje disertacijos dalyje aptariamos aštuonios šventės: sėjos, žolių, gyvulių išvedimo laukan, rugiapjūtės, grūdų (*Samborios / Sqbarios*), gyvulių įvedimo tvartan, Gabjaugio, mėslovežio. Čia, kaip ir anksčiau, pirmiausia dėmesys sutelkiamas į XIX–XXI a. tyrimų konteksto aptarimą. Disertacijoje apžvelgiami XIX–XXI a. lietuvių ir prūsų mitologijos tyrinėtojų darbai, kuriuose, pateikiant mokslinių argumentų arba aiškiai išsivardijant M. Pretorijaus „Prūsijos įdomybių“ patikimumo problemą, analizuojama nors viena iš anksčiau minėtų M. Pretorijaus užfiksuotų mitologemų. Trečiajame skyriuje, aptarus ir ištyrus lietuvių mitologijos kontekstą, nustatyta, kaip minėtuosius M. Pretorijaus švenčių aprašus interpretavo ankstesni tyrėjai. M. Pretorijaus mitinės medžiagos apie šventes interpretacijų apžvalga ir analizė parodė, jog XX–XXI a. mokslininkai „Prūsijos įdomybių“ informaciją naudojo ir vertino trejopai. Pirma grupė M. Pretorijaus mitinių duomenų apie vieną arba kitą šventę autentiškumo nesvarstė, bet juos laikė gana patikimais ir jais rėmėsi mokslo darbuose. Antra grupė M. Pretorijaus mitinės medžiagos autentiškumo problemą užčiuopė, bet atsidėti jos verifikacijai nesiryžo. Trečiosios grupės atstovai patikimumo klausimą ne tik užčiuopė, bet daugiau ar mažiau mėgino jį (iš)spręsti. Visos trečiajame disertacijos skyriuje išvardytos M. Pretorijaus užfiksuotos šventės yra dalijamos į siužetines linijas. Siužetinių linijų įvedimas įgalina tiksliau palyginti šventes tarpusavyje. Šiame darbo skyriuje taip pat pavyko užfiksuoti nemažai nuorodų, sufleruojančių, kad „Prūsijos įdomybių“ autorius aprašytose apeigose asmeniškai dalyvavo ne vieną kartą arba apie tai turėjo surinkęs nevienareikšmiškos medžiagos per tarpininkus. Būdingas pavyzdys – sakoma, kad jeigu sodybos šeimininkas „A“ pasižymi savybėmis „B“, tik tuokart vyksta tam tikras veiksmas „C“ (pavyzdžiui, ūkininkas po apeigų vaišina samdinius alumi arba atnašauja tik tam tikrai dievybei; ūkininkas po apeigų, jeigu auka (vištienos, kiaulienos kaulai) lieka nesuvalgyta, ją užkasa, įmeta į ugnį arba atiduoda suėsti šuniui).

Nustatyta, kad septynios iš aštuonių trečiajame disertacijos skyriuje išvardytų švenčių yra autentiškos. Taip manytina, nes aptariami mitiniai duomenys daugeliu atvejų sutampa su gerokai vėlesne etnografinė informacija (tautosaka, folkloru, liaudės tikėjimais ir t. t.). Atskiro paminėjimo verta nebent mėšlavežio šventė, kurioje apčiuopta nevienodo (ambivalentiško) mitinės medžiagos patikimumo tendencija. Darytina išvada, jog viena šventės dalis – apie ožio aukojimą – laikytina neoriginaliu senųjų rašytinių šaltinių, tikėtina, „Sūduvių knygelės“ (apie 1520–1530), sekiniu. Kita dalis – apie balandžio mėnesį amžininkų rengiamą trąšos aparimą (mėšlavežį) ir elgesį su skerdžiamų gyvulių (kiaulių) krauju, riebalais, kaulais – patikima informacija, surinkta stebint bendralaikius. Trečiajame darbo skyriuje M. Pretorijaus mitinės medžiagos patikimumui nustatyti veikiausiai pirmą kartą gana plačiai taikoma mitinių duomenų vizualizacija (pavyzdžiui, įvaizdintas kaušelio metimas per galvą, jį suėmus dantimis, per sėjos šventę arba vaizdu perteiktos M. Pretorijaus aprašytos grūdų šventės (*Samborios / Sąbarios*) apeigos), padėjusi labiau įsigilinti į aprašomą veiksmą.

Išvados

1. Mitinės informacijos analizė patvirtino, kad M. Pretorijus traktuotinas kaip XVII a. antrosios pusės (pabaigos) BRM interpretuotojas, rekonstruotojas ir verifikuotojas. Rengdamas „Prūsijos įdomybes“, jis operavo nevienodo lygmens mitinės medžiagos prieigomis: ankstesnių rašytinių šaltinių informacija ir medžiaga, užrašyta iš amžininkų. M. Pretorijus mitinius duomenis iš bendralaikio rinko asmeniškai arba per tarpininkus. Tyrimas leidžia manyti, kad dvasininko kalbinami amžininkai sutikdavo būti apklausiami dėl keleto priežasčių. Visų pirma M. Pretorijus buvo įgijęs pateikėjų pasitikėjimą ir garantavęs, jog respondentai už „neteisingas religines praktikas“ Bažnyčios atstovų nebus traukiami baudžiamojon atsakomybėn. Antra, už vertingą informaciją jis kai kuriems pateikėjams žadėdavęs materialų užmokestį. Dar daugiau – tyrimas įgalina samprotauti, jog M. Pretorijus mitinę medžiagą rinko slapta, be tiesioginio respondentų sutikimo.

„Prūsijos įdomybėse“ pavyko išvelgti nemažai nuorodų, sufleruojančių, kad šaltinio autorius aprašytose apeigose asmeniškai dalyvavo

ne vieną kartą arba apie tai turėjo surinkęs nevienareikšmiškos medžiagos per tarpininkus. Tyrimo rezultatai leidžia daryti prielaidą, jog aptariamo veikalo autorius pats stebėjo ir (arba) gavo informaciją per tarpininkus apie dvi nevienodas pateikėjų elgsenas, kurias įvertino ir palygino tarpusavyje. Tai reiškia, kad jis aprašomą informaciją savotiškai patikrindavo (nelyginant verifikuodavo), įsitikindamas, jog egzistuoja keletas užfiksuoto veiksmo arba elgesio galimybių, ir tik tada ją užrašydavo. Tai atskleidžia savotiškų „pirmapradžių“ lauko tyrimų metodiką: tik tuomet, kai verifikuotojas gerai perpranta nagrinėjamos mitinės medžiagos surinkimo ir užrašymo aplinkybes bei metodą, jis gali pabandyti nustatyti jos autentiškumą.

M. Pretorijus pirmtakų šaltinių medžiagą ne tik perrašo, bet ją savotiškai perskaito, interpretuoja. Sistemine mitinių duomenų patikra leido suformuluoti penkis esmingiausius aptariamo autoriaus „interpretacinės sistemos bruožus“ (ISB): 1) naudojami senieji rašytiniai šaltiniai. 2) Pirmtakų informacija vertinama trejopai: neigiamai – polemizuojama dėl nuomonės „X“ arba medžiagos „Y“; teigiamai – remiamasi nuomone „X“ arba medžiaga „Y“; nevienareikšmiškai – „Prūsijos įdomybių“ autorius vieną ankstesnių kronikų medžiagos dalį vertina neigiamai, o kitą teigiamai. 3) Mitinė informacija analizuojama, atsižvelgiant į kalbos duomenis. 4) Prielaidos, interpretacijos konstruojamos remiantis autentiškais bendralaikio liudijimais, kurie sąmoningai siejami su istoriniais šaltiniais – pirmtakų kronikų duomenimis. 5) Es-kizavimas. M. Pretorijus ankstesniuose šaltiniuose aprašytą ir (arba) paties surinktą (tiek asmeniškai, tiek ir per tarpininkus) mitinę medžiagą ne tik užrašinėjo, bet pavieniais atvejais ir piešdavo. „Prūsijos įdomybių“ autoriaus interpretacinę sistemą galima palyginti su aplink besisukančiu ratu, nes jis interpretuoja nenutrūkstamai, kartais taikydamas vieną ar kitą, o kartais sujungdamas keletą skirtingų interpretavimo būdų.

2. Ištirtoji M. Pretorijaus mitinė informacija pagal patikimumą skirstytina į tris dalis. 1) Autentiška / patikima – paprastai tai iš amžininkų sukaupti duomenys, kuriuos įmanoma verifikuoti remiantis XIX a. pabaigos – XX a. pradžios etnografija (folkloru, tautosaka, papročiais, tikėjimais ir pan.). 2) Neautentiška / nepatikima – faktais neparemtos spekuliacijos; XIII–XVI a. kronikų tiesioginiai sekiniai, perrašai. Pasakytina, kad šioje disertacijoje M. Pretorijaus perrašytosios mitinės medžiagos arba sekinių autentiškumas nustatinėjamas nebuvo,

nes neturime išsamių ankstesnio laikotarpio šaltinių (tarkime, „Sūduvių knygelės“, P. Dusburgiečio ir t. t.) verifikacijos studijų. M. Pretorijaus mitinių duomenų patikimumo analizė atskleidžia, kad senosios BRM tyrinėtojų ateityje laukia monumentalus darbas – rašytinių kronikų, fiksuojančių BRM, autentiškumo įvertinimas. 3) Ambivalentiško autentiškumo / iš dalies patikima – senųjų rašytinių kronikų ir originalios iš amžininkų surinktos medžiagos samplaika. Sprendžiant pagal atlikto darbo rezultatus, matyti, kad patikrintoji mitinė informacija daugiausia yra autentiška / patikima, paskui seka ambivalentiško autentiškumo duomenys, o mažiausiai nustatyta neautentiškos / nepatikimos. Tyrimas leidžia teigti, jog M. Pretorijaus „Prūsijos įdomybių“ mitiniai duomenys yra nevienareikšmiški arba ambivalentiško patikimumo.

3. „Prūsijos įdomybių“ mitinės medžiagos verifikacija atskleidė, kad M. Pretorijaus užfiksuoti mitiniai duomenys galimai yra užgožti perteklinės informacijos, spekuliacijų. Todėl mėginant spręsti susidariusią problemą, į senųjų rašytinių dokumentų, fiksuojančių BRM, patikros procesą siūloma įsivesti „informacinio triukšmo“ (IT) terminą, kuris įvardija ir apibrėžia kompiliaciniu stiliumi parašytuose tekstuose atsirandančius informacinius nelygumus. IT čia suvokiamas kaip netikslus – duomenų / idėjų / minčių, informacijos „X“ – perdavimas kitam asmeniui ir tokio veiksmo rezultatas.

IT kategorijai galima priskirti M. Pretorijaus šaltinyje užfiksuotą ambivalentiško autentiškumo arba iš dalies patikimą mitinę medžiagą. Tokia informacija naudotina labai atsargiai, nes ją paprastai sudaro autentiškų ir neautentiškų duomenų junginys. Tačiau identifikavus ir palyginus pirminį šaltinį arba informacinį etaloną su antriniais, galima nustatyti, kuri medžiagos dalis „pridėtinė“: kas, kada ir kokio lygmens pakeitimus įvedė. Panašu, kad „Prūsijos įdomybėse“ užfiksuotas IT potencialiai turėjo įtakos XIX–XXI a. lietuvių mitologijos raidai.

4. M. Pretorijaus mitiniuose duomenyse užfiksuota nemažai nuorodų, suponuojančių, kad jis, užrašinėdamas informaciją iš amžininkų, siekdamas apsaugoti tiek medžiagos pateikėją, tiek rinkėją nuo aptariamam laikotarpiui būdingų bažnytinių sankcijų už „neteisingą religinę praktiką“, naudodavosi „atsitiktinio veiksmo formule“ (AVF), kurią sudaro trys atsitiktiniai dėmenys: laikas, vieta, pateikėjas. Nors AVF gali būti vertinama kaip savotiška sąsąuka su šiuolaikinių etnografų praktikuojama tyrimų etika, kai tyrėjas, atliekantis socialinius tyrimus, garantuoja pateikėjų anonimiškumą. Tačiau ji vienareikšmiškai apsunkina

BRM tyrėjų, besinaudojančių M. Pretorijaus mitiniais duomenimis, darbą, o tuo labiau bandančių nustatyti jų autentiškumą, nes eksploatuojant tokią mitinę medžiagą tampa gerokai sudėtingiau atskirti, kuri jos dalis yra užrašyta iš bendralaikio, o kuri galimai sukompiliuota. M. Pretorijaus mitiniai duomenys užrašyti naudojantis AVF – ambivalentiško patikimumo arba yra iš dalies patikimi. Šiuo aspektu AVF glaudžiai siejasi su IT, nes AVF padidina IT lygį.

Atliktasis tyrimas atskleidė, kad AVF identifikuoti, o pagrečiui nustatyti, kuri analizuojamos mitinės medžiagos dalis autentiška arba patikima, įmanoma. Kai kurie XIX–XXI a. BRM tyrėjai yra pažymėję, kad M. Pretorijus tam tikrus dalykus nutyli, skaitytojui pasako ne viską, bet tokio elgesio pasekmių išsamiau nekommentavo. Paprastai apsiribojama glaustomis įžvalgomis arba savotiškais perspėjimais apie galimai ambivalentišką medžiagos pobūdį, kurie didesnės naudos verifikacijos požiūriu nedavė. Matyt, todėl AVF anksčiau apibrėžta nebuvo, o tokios elgsenos vertinimas beveik neatsispindėjo BRM tyrėjų darbuose. Tikėtina, kad visa tai irgi turėjo neigiamą įtaką XIX–XXI a. lietuvių mitologijai, nes sudarė palankią terpę klaidingoms interpretacijoms, išvadosms atsirasti. Disertacijos autoriaus manymu, nusistatę ir įsivardiję M. Pretorijaus pritaikytą „medžiagos surinkimo formulę“, tyrėjai ateityje turės tvirtesnę teorinę, praktinę pamatą, padėsiantį profesionaliau naudotis „Prūsijos įdomybių“ mitine paradigma.

5. XIX–XXI a. mokslininkų, tyrinėjusių M. Pretorijaus mitinę medžiagą, interpretacijų apžvalga ir vertinimas atskleidė, kad jie verifikuojamo šaltinio mitinę informaciją naudojo ir aiškino skirtingai. Remiantis analize, išskirtinos trys mokslininkų grupės: 1) BRM tyrėjai, kurie M. Pretorijaus mitinių duomenų autentiškumo klausimo iš esmės nesvarstė, bet juos laikė gana patikimais, jais naudojos moksliniuose darbuose. 2) Mokslininkai, apčiuopę M. Pretorijaus mitinės medžiagos verifikacijos problemą, tačiau jos spręsti nemėginę. 3) BRM tyrėjai, kurie autentiškumo problemą ir apčiuopė, ir daugiau ar mažiau mėgino išspręsti. Gauti rezultatai patvirtina, kad M. Pretorijaus „Prūsijos įdomybių“ mitinės medžiagos patikimumo klausimas iki šiol nebuvo spęstas arba buvo spęstas labai fragmentiškai.

Paskelbti straipsniai disertacijos tema:

2017

1. On the Authenticity of Two Mythical Fragments Described by Matthaeus Praetorius in *Deliciae Prussicae or Prussian Theater*: Retold, Recorded or Fictional? *Res Humanitariae*, t. 22. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2017, 226–253.
2. Interpretations of Matthaeus Praetorius Mythical Material on *Perdoytus, Wejopattis, Gardouten, Bangpjts, Luobgelda* in the Works of Lithuanian and Prussian Mythology Researchers of the 19th–21st Centuries. *Aktuālas Problēmas Literatūras un Kultūras Pētniecībā: Rakstu Krājums*, t. 22. Liepāja: LiePA, 2017, 434–452.
3. The Verification of Lithuanian Deity *Bičbirbis / Birbulis* in View of Information Provided by Matthaeus Praetorius. *Apokalipsy bałtyckich światów: The Apocalypses of the Baltic Worlds. Perspectives of Baltic Philology*, t. 3. Poznań: Wydawnictwo Rys, 2017, 389–405.
4. Konferencijos „*Veritas ethnologica*: etnologijos doktorantų tyrimų gairės“ kronika. *Res Humanitariae*, t. 22. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2017, 328–340.

2016

5. Mato Pretorijaus mitinės medžiagos apie ažuolą verifikacija. *Tautosakos darbai*, t. 52. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2016, 63–84.
6. Mato Pretorijaus mitinės medžiagos apie gimtųjų ir krikštyną apeigas verifikacija: Laimė – Laumė – Švč. Mergelė Marija? *Res Humanitariae*, t. 20. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2016, 31–69.
7. Tarptautinės mokslinės konferencijos „Naujausi baltų religijos, mitologijos ir folkloro tyrimai“ apžvalga. *Sovijus: tarpdalykiniai kultūros tyrimai*, t. 4. Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2016, 141–149.

8. Mato Pretorijaus mitinės medžiagos apie *Perdoytus, Wejopattis, Gardouten, Bangpjts, Luobgelda* autentiškumas XVI–XVII a. rašytinių šaltinių kontekste. *Res Humanitariae*, t. 18. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2015, 178–200.
9. Jono Lasickio veikalo „De diis Samagitarum caeterorumque Sarmatarum et falsorum Christianorum“ verifikacija Dionizo Poškos, Teodoro Narbuto darbuose. *Tradicija ir dabartis*, t. 10. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2015, 195–215.

Informacija apie disertacijos autorių

Žydrūnas Vičinskas gimė 1989 m. gegužės 05 d. Skuode. 2012 m. Klaipėdos universitete baigė lietuvių filologijos ir etnologijos bakalauro studijas. 2014 m. Klaipėdos universitete įgijo antrosios pakopos – baltų filologijos – akademinį kvalifikacinį laipsnį. Nuo 2014 m. studijavo jungtinėje Vytauto Didžiojo universiteto, Klaipėdos universiteto ir Lietuvos istorijos instituto etnologijos mokslo krypties doktorantūroje. Per studijų laikotarpį disertacijoje tyrinėjama tema perskaitė vienuolika pranešimų respublikinėse ir tarptautinėse konferencijose (dvi iš jų – užsienyje), šių pranešimų pagrindu publikavo septinius straipsnius recenzuojamuose mokslo žurnaluose (du iš jų – užsienyje). Pagrečiui aktyviai dalyvavo ir kituose mokslinės veiklos baruose: 2012–2014 m. dirbo mokslo projekto „Lituanistikos (baltistikos) centrų, lietuvių bendruomenių ir Lietuvos mokslo ir studijų institucijų bendradarbiavimo stiprinimas“ veikloje (Klaipėdos universiteto dalies administratorius ir vykdytojas); 2014–2017 m. dalyvavo šešių konferencijų mokslinių ir (arba) organizacinių komitetų veikloje. Kartu vykdė ir mokslo populiarinimo bei edukacinę veiklą (televizijos laidos, knygų sutiktuvės, vieši seminarai, įvairių etnokultūrinių projektų apipavidalinimas ir t. t.).

Moksliniai interesai: senųjų rašytinių šaltinių, fiksuojančių ikikrikščioniškąją baltų religinę elgseną, verifikacija, baltų religija ir mitologija.

El. paštas: z.vicinskas@gmail.com

Klaipėdos universiteto leidykla

Žydrūnas Vičinskas

VERIFICATION OF MATTHAEUS PRAETORIUS' WORK
"DELICIAE PRUSSICAE, ODER PREUSSISCHE SCHAUBÜHNE"
IN THE CONTEXT OF LITHUANIAN MYTHOLOGY

Summary of doctoral dissertation

MATO PRETORIJAUŠ VEIKALO

„DELICIAE PRUSSICAE, ODER PREUSSISCHE SCHAUBÜHNE“
VERIFIKACIJA LIETUVIŲ MITOLOGIJOS KONTEKSTE

Daktaro disertacijos santrauka

Klaipėda, 2018

SL 1335. 2018 08 22. Apimtis 2,5 sąl. sp. l. Tiražas 30 egz.

Išleido ir spausdino Klaipėdos universiteto leidykla, Herkaus Manto g. 84, 92294 Klaipėda

Tel. (8 46) 398 891, el. paštas: leidykla@ku.lt; interneto adresas: <http://www.ku.lt/leidykla/>